

Duševné zdravie slovenských rodičov a sociálno-ekonomické zmeny počas pandémie COVID-19

LENKA VARGOVÁ¹, GABRIELA MIKULÁŠKOVÁ^{1,2}, DENISA FEDÁKOVÁ³, MARTIN LAČNÝ⁴, JAROSLAVA BABJÁKOVÁ¹, MARTINA ŠLOSÁRIKOVÁ¹, PETER BABINČÁK¹, IVAN ROPOVIK^{5,6}, & MATÚŠ ADAMKOVIČ^{1,3,6}

¹ Inštitút psychológie, Filozofická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove, SR

² Wyższa Szkoła Humanitas, Sosnowiec, Poľsko

³ Spoločenskovedný ústav, Centrum spoločenských a psychologických vied SAV, v. v. i., SR

⁴ Inštitút politológie, Filozofická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove

⁵ Katedra predškolskej a elementárnej pedagogiky a psychológie, Pedagogická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove, SR

⁶ Ústav výzkumu a rozvoje vzdelávání, Pedagogická fakulta, Univerzita Karlova, ČR

Od začiatku pandémie COVID-19 sa intenzívne študoval jej vplyv na duševné zdravie (napr. Wu a kol., 2021; Nochaiwong a kol., 2021). Na celom svete boli zavedené opatrenia na obmedzenie šírenia koronavírusu. Tieto však narušali pracovný a rodinný život jednotlivcov. Sociálna izolácia, zatváranie vzdelávacích inštitúcií, finančná neistota a zmeny v zdravotnej a sociálnej starostlivosti narušili život rodín, najmä tých s deťmi (Gadernann a kol., 2021). Predovšetkým rodičia boli vystavení viacerým stresujúcim situáciám, ktoré sa týkali ich samotných, ako aj ich detí (Adams a kol., 2021). Znášali tiež ťažkosti so starostlivosťou o deti vzdelávané v domácom prostredí počas online vyučovania, popri snahe udržať si svoju prácu. To spôsobilo ich zraniteľnosť voči finančnej neistote, poklesu príjmu alebo strate zamestnania (Ananat, Gassman-Pines, 2020). Javí sa teda, že negatívny vplyv COVID-19 bol oveľa výraznejší pre rodičov v porovnaní s nerodičmi (Park a kol., 2020).

Objektívna ekonomická situácia mnohých rodín sa v dôsledku pandémie výrazne zhoršila. Došlo ku globálnemu nárastu nezamestnanosti (Hyman a kol., 2021; Za povšimnutie stojí skutočnosť, že najviac ohrozené pracovné miesta sa sústreďujú v zaostávajúcich regiónoch, Sanchez a kol., 2020) popri čerpaní neplatených dovolenky a skráteného pracovného času (Shen a kol., 2021), obmedzení likvidity, príjmových šokov a s nimi súvisiaceho poklesu spotreby (Li a kol., 2020). S postupujúcou pandemiou sa prehĺbili už existujúce zdravotné a sociálno-ekonomické nerovnosti (Mikolai a kol.,

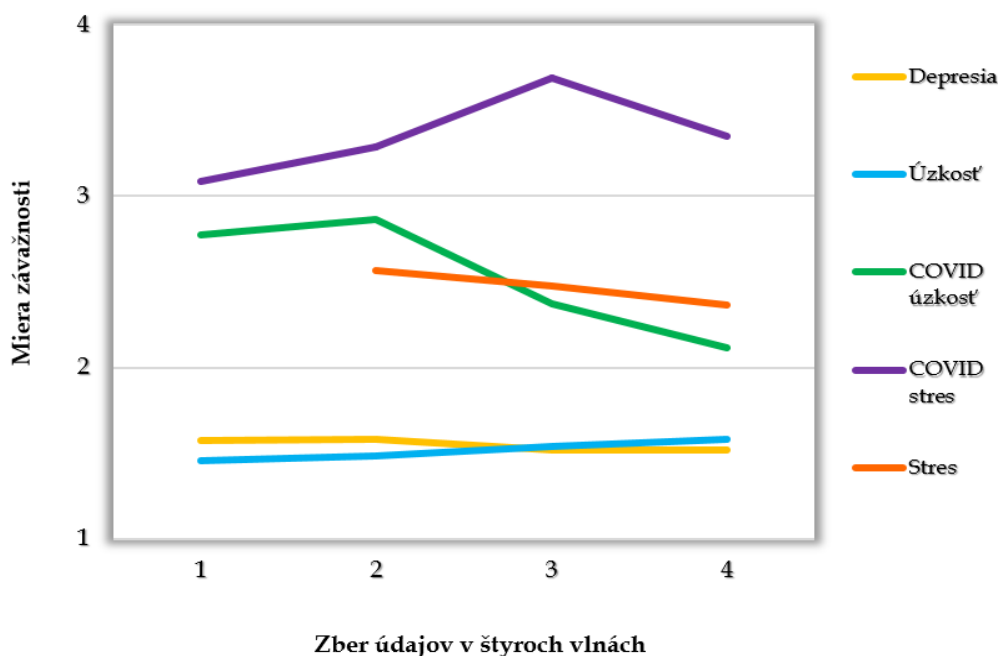
2020). Na Slovensku miera nezamestnanosti vyvrcholila v apríli 2021 na úrovni 8,8 % (OECD, 2022). Napriek snahe poskytnúť ekonomickú pomoc najmä rodičom s deťmi (Buchel a kol., 2020) bola na Slovensku výrazne nízka spokojnosť s pandemickou podporou a Slováci avizovali aj vážne problémy v domácnostiach so životom a obavy z budúceho zhoršenia ich finančnej situácie (Ahrendt a kol., 2021).

Rôzne štúdie potvrdili súvislosť medzi objektívnou i subjektívnou ekonomickou situáciou a problémami duševného zdravia (napr. Hudson, 2005; Wang a kol. 2010; Fryers a kol. 2003; Businelle a kol., 2014; Sasaki a kol. 2021). Preto je pravdepodobné, že ekonomické zmeny v priebehu pandémie ovplyvnili duševné zdravie predovšetkým rodičov. Vyššia úroveň depresie, úzkosti, stresu, vyhorenia rodičov a zhoršených rodinných vzťahov boli pozorované najmä u rodičov, ktorí trpeli sociálno-ekonomickými ťažkosťami, u rodín s nízkymi príjmami a rodín, ktoré zažili viaceré ťažkosti alebo ekonomické straty (Kerr a kol., 2021; Gassman-Pines a kol., 2020; Cheng a kol., 2021; Viola, Nunes, 2021; Orsini a kol., 2021). Okrem toho, zhoršenie duševného zdravia bolo výraznejšie u matiek, pretože ich rovnováhu medzi pracovným a súkromným životom výraznejšie ovplyvnili protipandemické opatrenia (Meyer a kol., 2021; Adamson a kol., 2020; Johnson a kol., 2021).

Zvýšená miera spoliehania sa na negatívne stratégie zvládania záťaže (Achterberg a kol., 2021) alebo zhoršovanie duševného zdravia u rodičov (Brown a kol., 2020),

majú zvyčajne negatívne dopady na domáce vzdelávanie detí, ich pohodu, emocionálnu reguláciu, alebo sa v závažných prípadoch prejavujú i v podobe zlého zaobchádzania s deťmi (Alonzo a kol., 2021; Lee a kol., 2021; Spineli a kol., 2020; Köhler-Dauner a kol., 2021). Aj keď je nepopierateľné, že pandémia spôsobila výrazné sociálno-ekonomické zmeny a narušila fungovanie mnohých rodín, všeobecné dôkazy o tom, ako sa rodiny prispôbujú z dlhodobého hľadiska, stále chýbajú. Doposiaľ bola publikovaná jedna štúdia (Polónyiová a kol., 2021) týkajúca sa duševného zdravia slovenských rodičov, ktorá sa zaoberá špecifickým kontextom a vzorkou (rodičia detí s poruchou autistického spektra, prevažne matky). V niektorých štúdiách boli použité jednotlivé premenné týkajúce sa obáv, strachu, stresu alebo stresorov súvisiacich s COVID-19 (Westrupp a kol., 2021; Crasta a kol., 2020). V iných štúdiách sa použili škály duševného zdravia súvisiace s COVID-19 (napr. stres alebo úzkosť súvisiaca s COVID-19; Kubb, Foran, 2020; Calvano a kol., 2021; Rusell a kol., 2021; Liu a kol., 2022). Zatiaľ však nie je dostatok štúdií zameraných na dynamiku konštruktov duševného zdravia súvisiacich s COVID-19 na vzorke rodičov. Vargová a kol. (2022) vo svojom najnovšom výskume preto analyzovali zmeny v duševnom zdraví slovenských rodičov za rok a pol pandémie COVID-19 pri zohľadnení vplyvu objektívnej, ale aj subjektívnej ekonomickej situácie. Skúmali trendy v štyroch indikátoroch duševného zdravia, z ktorých dva sú

všeobecné (depresia a úzkosť) a ďalšie dva súvisia s COVID-19 (úzkosť súvisiaca s pandémiou COVID-19 a stres súvisiaci s pandémiou COVID-19). Ich štúdia sa zamerala na vzorku rodičov z reprezentatívnej vzorky slovenskej populácie v štyroch časových bodoch, skúmala tiež rozdiely medzi matkami a otcami v týchto trendoch. Od jesene 2020 sa uskutočnili štyri vlny zberu dát (október 2020, december 2020, december 2021 a marec 2022) na reprezentatívnej vzorke 2000 respondentov a respondentiek. Výskumníci a výskumníčky sledovali všeobecnú úzkosť a depresiu a tiež úzkosť a stres súvisiaci s ochorením COVID-19. Zistili, že celková úroveň depresie a úzkosti rodičov počas pandémie vykazovala známky stability v čase, zaznamenali však výraznejšie zmeny v úrovni stresu a úzkosti súvisiacej s pandémiou COVID-19 (Graf 1). Úzkosť ovplyvnená pandémiou sa začala výrazne znižovať po prvých dvoch vlnách zberu údajov, naopak, stres súvisiaci s COVID-19 sa časom zvýšil, pričom jeho vrchol pozorovali v tretej vlne zberu údajov, na konci roka 2021. Duševné zdravie rodičov v sledovanom období významne ovplyvňoval príjem a sociálno-ekonomická situácia domácností. Čím nižšie boli objektívne ukazovatele príjmu (ekvivalizovaný príjem domácností) a úroveň subjektívne vnímanej sociálno-ekonomickej situácie, tým vyššie boli hodnoty depresie a úzkosti reportovanej rodičmi, ako aj hodnoty úzkosti a stresu súvisiacich s pandémiou COVID-19.

Graf 1 Celková úroveň depresie, úzkosti a stresu počas pandémie, úroveň úzkosti a stresu súvisiacich s pandémiou COVID-19

Prezentované zistenia poskytujú niekoľko zásadných návrhov, nakoľko rodičia sú dôležitými osobami v živote detí a teda starostlivosť o duševné zdravie rodičov by mala byť dôležitou súčasťou zdravotnej a sociálnej politiky. Je nevyhnutné venovať väčšiu pozornosť duševnému zdraviu rodičov a najmä tým, u ktorých sa častejšie vyskytujú problémy duševného zdravia. Navyše, duševné zdravie rodičov sa odráža v pohode ich detí. Pokiaľ ide o sociálnu politiku, javí sa ako dôležité venovať zvýšenú pozornosť pocitom a obavám rodičov, pretože ich úroveň stresu sa zvyšuje, keď sa začnú obávať o bezpečnosť svojich detí, rovnováhu medzi pracovným a súkromným životom a príjem domácnosti (Kerr et al., 2021; Westrupp a kol., 2021; McDonald a kol., 2020). Vo všeobecnosti by uložené protipandemické opatrenia mali zohľadňovať aj faktory súvisiace s duševným zdravím ľudí. Nástroje sociálnej politiky by mali cielene pôsobiť v zmysle korigovania vznikajúcich obáv o príjem domácností. Okrem toho by v rámci zdravotnej politiky mala byť zabezpečená ľahko dostupná psychologická alebo psychiatrická pomoc za účelom zmiernenia rastúcej úrovne stresu. Programy sociálnej podpory, školenia na zvládanie stresu a ľahko implementovateľné zásahy do stratégií emočnej regulácie (napr. Wang a kol., 2021) by mohli pozitívne ovplyvniť schopnosť rodičov vyrovnať sa s pandemickou situáciou.

Literatúra:

- Achterberg, M., Dobbelaar, S., Boer, O. D., & Crone, E. A. (2021). Perceived stress as mediator for longitudinal effects of the COVID-19 lockdown on well-being of parents and children. *Scientific Reports*, 11(1), 2971. doi: 10.1038/s41598-021-81720-8
- Adams, E. L., Smith, D., Caccavale, L. J., & Bean, M. K. (2021). Parents are stressed! Patterns of parent stress across COVID-19. *Frontiers in Psychiatry*, 12, 626456. doi: 10.3389/fpsyt.2021.626456
- Adamson, M. M., Phillips, A., Seenivasan, S., Martinez, J., Grewal, H., Kang, X., Coetzee, J., Luttenbacher, I., Jester, A., Harris, O. A., & Spiegel, D. (2020). International prevalence and correlates of psychological stress during the global COVID-19 pandemic. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(24), 9248. doi: 10.3390/ijerph17249248
- Ahrendt D., Mascherini M., Nivakoski, S. Sándor E. (2021). Living, working and COVID-19 (Update April 2021): Mental health and trust decline across EU as pandemic enters another year. Eurofound.
- Alonzo, D., Popescu, M., & Zubaroglu Ioannides, P. (2022). Mental health impact of the Covid-19 pandemic on parents in high-risk, low income communities. *The International Journal of Social Psychiatry*, 68(3), 575–581. doi: 10.1177/0020764021991896
- Ananat, E., & Gassman-Pines, A. (2020). Snapshot of the COVID crisis impact on working families. <https://digitalcommons.wcl.american.edu/wlpe-conomy/8>
- Brown, S. M., Doom, J. R., Lechuga-Peña, S., Watamura, S. E., & Koppels, T. (2020). Stress and parenting during the global COVID-19 pandemic. *Child Abuse & Neglect*, 110(Pt 2), 104699. doi: 10.1016/j.chiabu.2020.104699
- Buchel, O., Fašungová, L., Hábel, B., Hlaváč, M., Komadel, J., & Veselková, M. (2020). "First Aid" for Slovakia: Updated report on the economic policy response to the COVID-19 pandemic. Gov.Sk. https://www.employment.gov.sk/files/slovensky/ministerstvo/analyticke-centrum/analyticke-komentare/isp_first_aid_nov2020.pdf
- Businelle, M. S., Mills, B. A., Chartier, K. G., Kendzor, D. E., Reingle, J. M., & Shuval, K. (2014). Do stressful events account for the link between socioeconomic status and mental health? *Journal of Public Health (Oxford, England)*, 36(2), 205–212. doi: 10.1093/pubmed/fdt060
- Calvano, C., Engelke, L., Di Bella, J., Kindermann, J., Renneberg, B., & Winter, S. M. (2021). Families in the COVID-19 pandemic: parental stress, parent mental health and the occurrence of adverse childhood experiences-results of a representative survey in Germany. *European Child & Adolescent Psychiatry*. doi: 10.1007/s00787-021-01739-0
- Cheng, Z., Mendolia, S., Paloyo, A. R., Savage, D. A., & Tani, M. (2021). Working parents, financial insecurity, and childcare: mental health in the time of COVID-19 in the UK. *Review of Economics of the Household*, 19(1), 123–144. doi: 10.1007/s11150-020-09538-3
- Crasta, D., Daks, J. S., & Rogge, R. D. (2020). Modeling suicide risk among parents during the COVID-19 pandemic: Psychological inflexibility exacerbates the impact of COVID-19 stressors on interpersonal risk factors for suicide. *Journal of Contextual Behavioral Science*, 18, 117–127. doi: 10.1016/j.jcbs.2020.09.003
- Fryers, T., Melzer, D., & Jenkins, R. (2003). Social inequalities and the common mental disorders: a systematic review of the evidence. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 38(5), 229–237. doi: 10.1007/s00127-003-0627-2
- Gadermann, A. C., Thomson, K. C., Richardson, C. G., Gagné, M., McAuliffe, C., Hirani, S., & Jenkins, E. (2021). Examining the impacts of the COVID-19 pandemic on family mental health in Canada: findings from a national cross-sectional study. *BMJ Open*, 11(1), e042871. doi: 10.1136/bmjopen-2020-042871
- Gassman-Pines, A., Ananat, E. O., & Fitz-Henley, J., 2nd. (2020). COVID-19 and parent-child psychological well-being. *Pediatrics*, 146(4), e2020007294. doi: 10.1542/peds.2020-007294

- Hudson, C. G. (2005). Socioeconomic status and mental illness: tests of the social causation and selection hypotheses. *The American Journal of Orthopsychiatry*, 75(1), 3–18. doi: 10.1037/0002-9432.75.1.3
- Hyman, M., Mark, C., Imteaj, A., Ghiaie, H., Rezapour, S., Sadri, A. M., & Amini, M. H. (2021). Data analytics to evaluate the impact of infectious disease on economy: Case study of COVID-19 pandemic. *Patterns* (New York, N.Y.), 2(8), 100315. doi: 10.1016/j.patter.2021.100315
- Johnson, M. S., Skjerdingsstad, N., Ebrahimi, O. V., Hoffart, A., & Johnson, S. U. (2021). Parenting in a Pandemic: Parental stress, anxiety and depression among parents during the government-initiated physical distancing measures following the first wave of COVID-19. *Stress and Health: Journal of the International Society for the Investigation of Stress*. doi: 10.1002/smi.3120
- Kerr, M. L., Rasmussen, H. F., Fanning, K. A., & Braaten, S. M. (2021). Parenting during COVID-19: A study of parents' experiences across gender and income levels. *Family Relations*, 70(5), 1327–1342. doi: 10.1111/fare.12571
- Köhler-Dauner, F., Clemens, V., Lange, S., Ziegenhain, U., & Fegert, J. M. (2021). Mothers' daily perceived stress influences their children's mental health during SARS-CoV-2-pandemic-an online survey. *Child and Adolescent Psychiatry and Mental Health*, 15(1), 31. doi: 10.1186/s13034-021-00385-3
- Kubb, C., & Foran, H. M. (2020). Measuring COVID-19 related anxiety in parents: Psychometric comparison of four different inventories. *JMIR Mental Health*, 7(12), e24507. doi: 10.2196/24507
- Lee, S. J., Ward, K. P., Chang, O. D., & Downing, K. M. (2021). Parenting activities and the transition to home-based education during the COVID-19 pandemic. *Children and Youth Services Review*, 122(105585), 105585. doi: 10.1016/j.childyouth.2020.105585
- Li, J., Song, Q., Peng, C., & Wu, Y. (2020). COVID-19 pandemic and household liquidity constraints: Evidence from micro data. *Emerging Markets Finance and Trade*, 56(15), 3626–3634. doi: 10.1080/1540496x.2020.1854721
- Liu, C. H., Smiley, P. A., Vicman, J. M., Wong, G. T. F., & Doan, S. N. (2022). The roles of life stress and preventive health behaviors on parent mental health during the COVID-19 pandemic. *Journal of Health Psychology*, 27(6), 1470–1483. doi: 10.1177/13591053211026742
- McDonald, A., Thompson, A. J., Perzow, S. E. D., Joos, C., & Wadsworth, M. E. (2020). The protective roles of ethnic identity, social support, and coping on depression in low-income parents: A test of the adaptation to poverty-related stress model. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 88(6), 504–515. doi: 10.1037/ccp0000477
- Meyer, B., Zill, A., Dilba, D., Gerlach, R., & Schumann, S. (2021). Employee psychological well-being during the COVID -19 pandemic in Germany: A longitudinal study of demands, resources, and exhaustion. *International Journal of Psychology: Journal International de Psychologie*, 56(4), 532–550. doi: 10.1002/ijop.12743
- Mikolai, J., Keenan, K., & Kulu, H. (2020). Intersecting household-level health and socio-economic vulnerabilities and the COVID-19 crisis: An analysis from the UK. *SSM - Population Health*, 12(100628), 100628. doi: 10.1016/j.ssmph.2020.100628
- Nochaiwong, S., Ruengorn, C., Thavorn, K., Hutton, B., Awiphan, R., Phosuya, C., Ruanta, Y., Wongpakaran, N., & Wongpakaran, T. (2021). Global prevalence of mental health issues among the general population during the coronavirus disease-2019 pandemic: a systematic review and meta-analysis. *Scientific Reports*, 11(1), 10173. doi: 10.1038/s41598-021-89700-8
- OECD (2022). Unemployment rate (indicator). doi: 10.1787/52570002-en (Accessed on 27 January 2022). <https://data.oecd.org/unemp/unemployment-rate.htm>
- Orsini, A., Corsi, M., Pedrinelli, V., Santangelo, A., Bertelloni, C., Dell'Oste, V., Cordelli, D., Perrone, A., Parini, L., Lanari, M., Massimetti, G., Bonuccelli, A., Foadelli, T., Trabatti, C., Savasta, S., Marseglia, G., Striano, P., Peroni, D. G., Dell'Osso, L., & Carmassi, C. (2021). Post-traumatic stress, anxiety, and depressive symptoms in caregivers of children tested for COVID-19 in the acute phase of the Italian outbreak. *Journal of Psychiatric Research*, 135, 256–263. doi: 10.1016/j.jpsychires.2021.01.024
- Park, C. L., Russell, B. S., Fendrich, M., Finkelstein-Fox, L., Hutchison, M., & Becker, J. (2020). Americans' COVID-19 stress, coping, and adherence to CDC guidelines. *Journal of General Internal Medicine*, 35(8), 2296–2303. doi: 10.1007/s11606-020-05898-9
- Polónyiiová, K., Belica, I., Celušáková, H., Janšáková, K., Kopčíková, M., Szapuová, Ž., & Ostatníková, D. (2021). Comparing the impact of the first and second wave of COVID-19 lockdown on Slovak families with typically developing children and children with autism spectrum disorder. *Autism: The International Journal of Research and Practice*, 13623613211051480. doi: 10.1177/13623613211051480
- Russell, B. S., Tambling, R. R., Horton, A. L., Hutchison, M., & Tomkun, A. J. (2021). Clinically significant depression among parents during the COVID-19 pandemic: Examining the protective role of family relationships. *Couple & Family Psychology*, 10(3), 190–201. doi: 10.1037/cfp0000175

- Sanchez, D. G., Parra, N. G., Ozden, C., & Rijkers, B. (2020). Which jobs are most vulnerable to COVID-19? What an analysis of the European Union reveals. <https://papers.ssrn.com/abstract=3602354>
- Sasaki, Y., Shobugawa, Y., Nozaki, I., Takagi, D., Nagamine, Y., Funato, M., Chihara, Y., Shirakura, Y., Lwin, K. T., Zin, P. E., Bo, T. Z., Sone, T., & Win, H. H. (2021). Association between depressive symptoms and objective/subjective socioeconomic status among older adults of two regions in Myanmar. *PloS One*, 16(1), e0245489. doi: 10.1371/journal.pone.0245489
- Shen, M., Xiao, Y., Yuan, Y., Chen, X., & Li, J. (2021). Perceived stress links income loss and urticaria activity during the coronavirus disease 2019 pandemic. *Annals of Allergy, Asthma & Immunology: Official Publication of the American College of Allergy, Asthma, & Immunology*, 126(1), 89–90. doi: 10.1016/j.anai.2020.08.019
- Spinelli, M., Lionetti, F., Pastore, M., & Fasolo, M. (2020). Parents' stress and children's psychological problems in families facing the COVID-19 outbreak in Italy. *Frontiers in Psychology*, 11, 1713. doi: 10.3389/fpsyg.2020.01713
- Vargová, L., Mikulášková, G., Fedáková, D., Lačný, M., Babjaková, J., Šlosáriková, M., Babinčák, P., Ropovik, I., & Adamkovič, M. (2022) Slovak parents' mental health and socioeconomic changes during the COVID-19 pandemic. *Frontiers in Psychiatry*. doi: 10.3389/fpsyt.2022.934293
- Viola, T. W., & Nunes, M. L. (2022). Social and environmental effects of the COVID-19 pandemic on children. *Jornal de Pediatria*, 98 Suppl 1, S4–S12. doi: 10.1016/j.jped.2021.08.003
- Wang, K., Goldenberg, A., Dorison, C. A., Miller, J. K., Uusberg, A., Lerner, J. S., Gross, J. J., Agesin, B. B., Bernardo, M., Campos, O., Eudave, L., Grzech, K., Ozery, D. H., Jackson, E. A., Garcia, E. O. L., Drexler, S. M., Jurković, A. P., Rana, K., Wilson, J. P., ... Moshontz, H. (2021). A multi-country test of brief reappraisal interventions on emotions during the COVID-19 pandemic. *Nature Human Behaviour*, 5(8), 1089–1110. doi: 10.1038/s41562-021-01173-x
- Wang, J. L., Schmitz, N., & Dewa, C. S. (2010). Socioeconomic status and the risk of major depression: the Canadian National Population Health Survey. *Journal of Epidemiology and Community Health*, 64(5), 447–452. doi: 10.1136/jech.2009.090910
- Westrupp, E. M., Stokes, M. A., Fuller-Tyszkiewicz, M., Berkowitz, T. S., Capic, T., Khor, S., Greenwood, C. J., Mikocka-Walus, A., Sciberras, E., Youssef, G. J., Olsson, C. A., & Hutchinson, D. (2021). Subjective wellbeing in parents during the COVID-19 pandemic in Australia. *Journal of Psychosomatic Research*, 145(110482), 110482. doi: 10.1016/j.jpsychores.2021.110482
- Wu, T., Jia, X., Shi, H., Niu, J., Yin, X., Xie, J., & Wang, X. (2021). Prevalence of mental health problems during the COVID-19 pandemic: A systematic review and meta-analysis. *Journal of Affective Disorders*, 281, 91–98. doi: 10.1016/j.jad.2020.11.117

Tento výstup je súčasťou riešenia výskumného projektu APVV-20-0319 Behaviorálne aspekty COVID-19: Mapovanie správania súvisiaceho s pandémiou a jej psychologické, sociálne a ekonomické dôsledky.